

Nostalji Olarak Edebiyat: Cengiz Dağcı'nın Küçük Yurdu*

Cevat ÖZYURT

“Entelektüelin görevi krizi evrenselleştirmek, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları daha geniş bir insani bağlama oturtup bu deneyimi başkalarının acılarıyla ilişkilendirmektir.”

(Edward Said)

Kırım'ın sıcak yerleşim birimlerinden Gurzuf, doğal güzelliğiyle A. Puşkin ve M. Petipa gibi edebiyatçıları, sanatçıları kendine çekegelmiştir. Anton P. Çehov, Rus edebiyatının köşe taşlarından; oyun ve öykü yazarı. 1890'ların ortalarında vereme yakalanan Çehov, sağlığına iyi geleceğini düşünerek 1899'da Gurzuf'a yerleşir. Zira Gurzuf ve çevresinin sanatoryum ortamı sağlayan bir havası vardır. Çehov, kısa süreli sanat ve edebiyat gezileri dışında, 1904'te ölümüne kadar Gurzuf'ta yaşar. On beş yıl sonra Gurzuf'ta bir başka edebiyatçı, Cengiz Dağcı dünyaya gelir. Dağcı, Puşkin kadar şanslı değildir. Gurzuf'tan adım adım uzaklaşmış ve son nefesini altmış dört yıl yaşadığı Londra'da vermiştir.

Dört yaşına kadar Gurzuf'ta, on üç yaşına kadar da Gurzuf'a bağlı Kızıлтаş köyünde yaşayan Dağcı, kendini hep Gurzuf'lu hissetti. Eğer bıraksalardı, ömrünün tamamını burada geçirebileceğine inanıyordu. Bu olmadı. 2011 yılında öldüğünde, bir nostalji külliyyatı bıraktı arkasında. Onun yurdu altı-yedi kilometre çapındadır. Yılın en kısa günlerinde bile bir ucundan diğerine yürüyerek gidilip gelinebilir. Bir kayanın ya da tepenin üzerine çıktığınızda, bu yurdun sınırlarını görebilirsiniz. Dağcı'nın yurt duygusunun merkezinde Gurzuf vardır; çevresinde ise Kızıлтаş, Ayı Dağı, Soğuksu ve kıyıdan biraz açıkta duran Adalar: *“Evet, ben bir yurtseverim. Benim yurtseverliğim Gurzuf'la başlar. Gurzuf'la biter. Hoş, biraz fazla belki... Ama çok fazla değil. Çok çok Kızıлтаş'a, Ayı Dağı'na, Soğuksu kıyılarına, Adalara dek uzar”* (Aktaran Şahin, 1996: 3). Tarihin sayfaları arasından çıkmış gibi, bu yurdun tek bir köyü ve bir de kasabası vardır. Dağcı'nın edebiyat tutkusu, yurt sevgisinin bir yansımasıdır. Tüm çabası, yok oluşuna tanıklık ettiği bu yurdun tarihin sayfaları arasında kaybolmaması adınadır.

* 22 Eylül 2011 tarihinde edebiyata uğurladığımız Cengiz Dağcı'nın anısına.

O, tüm edebî eserlerinde Gurzuflu/Kızıлтаşlı çocuğun yurdundan uzaklaşma öyküsünü anlatır. Gurzuf'tan ilk uzaklaşması, henüz dört yaşındayken, ailesinin iki-üç kilometre uzaklıktaki Kızıлтаş köyüne taşınmasıyla gerçekleşir. Dağcı Kızıлтаş köyünü küçük yurdunun sınırları içinde tanımladığı için, bu tam bir uzaklaşma sayılmaz. Köy ile kasaba organik olarak birbirine bağlıdır.

İkinci uzaklaşma, on üç yaşına geldiğinde gerçekleşir. Dağcı'nın babası, kol-hozlaşma programına sıcak bakmayan diğer köylülerle birlikte tutuklanarak, Ak-mescit hapisanesine götürülür. Altı ay sonra Ak-mescit'te ikamet etmek kaydıyla serbest bırakılacaktır. Ailesi, Kızıлтаş'tan kırk beş kilometre uzaktaki Ak-mescit'e taşınır. Bu onun Gurzuf'tan ikinci, yurdundan ise ilk uzaklaşmasıdır. Kızıлтаş'ı ve Gurzuf'u ancak yaz aylarında görebilecektir. Dağcı, ilk sıla özlemine, ilk gençliğini geçirdiği Ak-mescit günlerinde yaşar. Ak-mescit'te iken içine kapalı, Gurzuf'a döndüğünde ise neşeli olduğu gözlerden kaçmaz.

Üçüncü uzaklaşma, 1939 yılında yaşanır. II. Dünya Savaşı başlamıştır. Kırım Pedagoji Enstitüsü ikinci sınıf öğrencisi olan Dağcı, Kızıl Ordu'ya alınır. 1941'de Almanlara esir düşer. Bir süre sonra kendini Almanların kurduğu Türkistan Ordusu'nun bir neferi olarak bulur. Savaş yılları, kâh komünistlerin yanında kâh komünistlere karşı geçer. Yurdunu son görüşü Alman ordusunun Kırım'a girmesiyle gerçekleşir. Savaş Hitlerin ve Almanların aleyhine sonuçlanır. Artık Dağcı, bir SSCB düşmanıdır ve yurdu yine Sovyet rejiminin sınırları arasında kalmıştır.

Dördüncü uzaklaşma, onu Londra'ya götürür. 1945 yılında evlendiği Regina ile birlikte mülteci statüsüne kabul edilir. Esir muamelesi görenek SSCB rejimine verilmekten kurtulmuş, savaş yılları boyunca özlemine çektiği özgürlüğüne kavuşmuştur, ama bu hüznü bir özgürlüktür. Kızıлтаş'ı, Gurzuf'u, Kırım'ı tekrar görme umudu kalmamıştır. Dağcı Adorno'nun “artık, bir anavatanı olmayan biri için yazı, yaşanacak bir yer hâlini alır” (Aktaran Said, 2004: 67), sözünü doğrularcasına edebiyata yönelir ve 1956 yılında ilk romanı *Korkunç Yıllar*'ı yayınlar. 1957'de *Yurdunu Kaybeden Adam*, 1958'de *Onlar da İnsandı* romanları yayınlanır. Roman adlarından da anlaşılacağı gibi Dağcı'nın yazı serüveni genelden özele doğru bir seyir izlemiştir; yazdıkça Gurzuf ve Kızıлтаş hafızasında tazelenmiştir. O, sıla özlemine kendini o kadar alıştırmış olmalı ki SSCB sonrası doğduğu toprakları görmek için bir teşebbüste bulunmaz. Bunun nedeninin E. Said (2004: 63)'in bahsini ettiği sürgün entelektüelin “mutsuzluk fikriyle mutlu olma eğilimi” olduğunu düşünülebiliriz.

Regina, Dağcı'nın yurdundan uzaklaşmasının beşinci adımı olabilir. Dağcı, “Gurzuf ve Kızıлтаş” başlıklı yazısında yurdunun geleneksel olarak dışarıya kapalı yapısından söz eder: “*Gurzufular ve Kızıлтаşlılar; bir de (Gurzuf'un ve Kızıлтаş'ın az uzağındaki Ayuv Dağı'nın kuzey yamaçları dibinde) Değirmenköylüler; yüzyıllar boyu kapalı bir hayat yaşadılar. Nadir karılırlardı [karıştırlardı]: hatta bu üç yerin*

genç kızları ve delikanlıları nadir evlenirlerdi birbirleriyle. Gurzuf'ta bir Değirmenköylüye rastladığımı hatırlamıyorum. Yaz sonlarına doğru bağlarından devşirdikleri üzümleri Alusta pazarına taşırlardı arabalarıyla... Kızıltaşlıların Gurzuf'la ilişkileri daha bir istisnai idi. Gereğesi Kızıltaşlıların Gurzuf'a ihtiyaçları vardı. Gurzuf'un kendi pazarı vardı" (Dağcı, 1997). Kızıltaşlılar yüzyıllardır komşu köy olan Değirmenköy'den kız alıp-vermeyecek kadar kapalı bir topluluk hâlinde yaşamıştı. Ama Kızıltaşlı Cengiz Dağcı Polonyalı Regina ile evlenir. Elli üç yıl birlikte yaşadığı Regina 1998'de ölmüş, ancak Dağcı Kırım'a yine dönmemiştir.

Dağcı'yı yurdundan sadece coğrafi mesafe uzaklaştırmamıştır... Zaman altıncı neden olarak çıkar karşımıza. Kırım'a dönse bile Gurzuf'u ve Kızıltaş'ı bulamayacağını bilir. Nitekim 90'lı yıllarda bir belgeselde Kızıltaş köyünü ve köyde bulunan Gelinkaya'yı görür, onu tanımakta zorluk çeker: "*Benim çocukluğumun (sonraları da gençliğimin) Gelinkaya'sı küçülmüştü âdeta. Yok, âdeta değil, gerçekten küçülmüş göründü gözlerime. Küçülmez mi her şeyimizi silip süpürdüler: camilerimizi, hastanelerimizi, hanlarımızı ve çeşmelerimizi... Hiç bir şeyimizi bırakmadılar. Kızıltaş'ı Krasnokamensk'e dönüştürenler Gelinkaya'yı da pekâlâ küçültebilirlerdi*" (Dağcı, 1997). İnsanların yaşam dünyaları büyüdükçe, Gurzuf ve Kızıltaş küçülmüştür. Dağcı'nın yurdu, tarihin sayfaları arasına gömülmüştür. Şüphesiz küçülen sadece Dağcı'nın Kızıltaş'ı ve Gurzuf'u değildir. Dünyanın her yerinde böyledir bu. Ya köylerin ve kasabaların isimleri değiştirilmiş ya da köyler ve kasabalar yalnızlığa terk edilmiştir. Nostalji, "modern çağın tekrar edilemez ve geri döndürülemez zaman anlayışına dayanır". Dağcı, bunu bildiği için nostalji nesnesini "güvenli bir mesafede" tutmak istemiş de olabilir (Boym, 2009: 40).

Yurtlarımız küçülürken, bir yandan zamana/tarihe karşı direnmeye devam eder. Bunu rüya ve edebiyat aracılığıyla yapar. Dağcı'yı yurdundan uzaklaştıran her adım, kayıp cennetinin surlarını biraz daha yükseltir. Onun eserleriyle, Gurzuf, Kızıltaş, Ayı Dağ, Soğuksu ve Adalar'ın nostalji evrenindeki yörüngesi sabitlenir. Dağcı'nın nostalji gezegeni, sürgün yıldızı ile aydınlanır. Uzaklarda geçirdiği yıllar çoğaldıkça, bir mucize gerçekleşir. Yirmi yaşında yurdundan kopan insan, nostaljinin "çağrışım sihri" (Boym, 2009: 27) sayesinde, hayatının sonuna kadar yurdunu yazarak yaşar. O yazdıkça, yurdu yaşamaya devam eder. Dağcı'nın eserleri okundukça, küçük yurtların (köy ve kasabaların) metropollere karşı direnişi devam edecektir. Bu eserler, natüralizm ve romantizm için güçlü bir esin kaynağına dönüşecektir. Çünkü nostalji, bir köylü hastalığı olarak "modernliğin çelişkilerini açığa çıkaran" bir perspektife sahiptir. Nostalji, insanın yurdundan uzak kalmasıyla ortaya çıksa da, en yoğun hâli yurdunu kaybetme duygusudur. Bu duyguya kapılanlar, evlerine ya da fiziksel anlamda yurtlarına dönse de özlemi bitmez. Yurt kaynaklı hüznün, mekân değişimiyle olduğu kadar, "değişen zaman anlayışıyla da bağlantılıdır" (Boym, 2009: 28-31). Dağcı'nın otobiyografik nitelikli romanların-

dan birinin adı *Yurdunu Kaybeden Adam*'dır. Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bir anlamının olmadığı iddiası, bu romanın tezini oluşturur. Yurdunu kaybetme, ona geri dönüşün olanaksızlığını imler. Bundan sonra adamın yapması gereken şey, nostaljik/mitik anlatılar üreterek, “büyülü bir dünyanın yitirilmesi için tutulan yas”ı (Boym, 2009: 33) anlatmaktır.

Dağcı, 1938'de Kırım Pedagoji Enstitüsü Tarih Bölümünde yükseköğrenime başlar. O, ilk gençlik yıllarındaki şiir denemelerinden iyi bir edebiyatçı olamayacağına farkına vardığı için Tarih bölümünü seçmiştir. Bu onun kararıdır, sebepler devreye girince, talihi başka bir kararla karışır işe. Savaş nedeniyle tarih öğretmeni olamayacaktır. Ama tarih ile edebiyatı birleştirir. Ölümüne kadar kendisinin, ailesinin, çevresinin, köyünün, kasabasının, toprağının, ulusunun ve insanlığın yaşayan tarihçisi olur. Arşivlerde gördüklerini ve kitaplarda okuduklarını değil, tanıklık ettiği gerçeği anlatır (Arslan, 1995: 1347). Kızıltaş köylülerinin dilindeki türküyü, Gurzuflu kızların hüznü şarkılarını anlatır. Bildiğiniz bir edebiyatçı olmuş, ancak tarihle ilişkisini hiç kesmemiştir. Bugün Dağcı'yı okuyanlar, okuduklarının edebiyattan ziyade tarih olduğunu söylemekte tereddüt etmez. O, modernliğin geleneği, ideolojinin insanlığı nasıl yok ettiğini görmüştür; uygarlık adına işlenen zulümleri görmüştür (Ercilasun, 2012); evrensel ideolojiler tarafından maskelenmiş, milliyetçi yayılma ve sömürü pratiğini görmüştür. Binlerce yıllık kültürün, inancın, yaşam tarzının kutsallaştırdığı mekânların kirli çizimler ve tank paletleri altında bir harabeye çevrildiğini görmüştür. Bu yıkılan mekânların başka insanlara yeni bir yaşamın heyecanını verdiğini görmüştür. Sanırım Dağcı'nın büyük hüznü, gördüğü zorbalıkların salt zorbalık olsun diye yapılmamış olduğunu bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, duyduğu acı, tüm insanlık adına. O yurdunu kaybetmiştir, çünkü insanlık kaybedilmiştir. Her ikisini birden arayan Dağcı, kişisel hikâyesini ve halkının hikâyesini evrenselleştirerek, Said (2004: 55)'in entelektüeli görmek istediği yerden bakar. *Onlar da İnsandı* romanı, kişisel ve yerel olaylardan hareketle insanlığın çelişkilerini ve modern dönemde karşılaştığı sorunları ortaya koyarak, tüm insanlığa ayna tutar.

Onlar da İnsandı'yı okuyanlar, Cengiz Dağcı'nın romanda yurt sevgisini işlediğini bilir. Ancak çoğu okuyucu romanda yurt sevgisinin çok katmanlı biçimde konu edildiğini fark etmez. Daha çok Sovyet yönetimi altındaki Kırım Türklerinin dramını görürler romanda. Kitabın daha çok milliyetçi duyguları dile getirdiği tespitini yapar okuyucu. Okuyucu milliyetçi ise kitabı övecektir; değil ise yerme eylemi bir vazife hâline gelecektir. Bu sonuncular, Polonyalı eşi Regina ile olan evliliğinin hikâyesini bir sevgi abidesi olarak okurlarıyla paylaşan bir yazardan faşist bir kalemşor çıkaracak kadar uzaktır Dağcı'nın dünyasını anlamaktan.

Onlar da İnsandı, elbette bir milletin topraklarının başkalarınca işgal edilmesinin ve toprakların asıl sahiplerinin sürgüne gönderilişinin bir hikâyesidir. Ancak roman, modernlik makinesi tarafından doğal ve geleneksel yaşam tarzlarının yok edilmesinin de hikâyesidir (Çonoğlu, 2012: 12). O tarihin sayfaları arasına gömülmekte olan doğal ve geleneksel yaşamın; toprağın, hayvanların, evin, dağların ve kayaların birer adının, kişiliğinin ve ruhunun olduğu dönemlerin; dağdan gelen esintinin, tarladaki gelinciğin, yorgun bir yolcunun “mübarek” kabul edildiği bir iklimin ve yaşama sevincinin tanıklığını yapmıştır. İnsanın insana yük olmadığı, insanın merhamet etmekten yüksünmediği bir dönemdir bu. *Onlar da İnsandı*, öncelikle nostaljinin ve hüznün romanıdır: Burada her bir okuyucu kendi yurdunu, kendi Gurzuf’unu, kendi Kızıлтаş’ını bulur. İkinci olarak hümanizmin romanıdır. Sadece komünizm karşısında değil, kapitalizm karşısında duran bir hümanizm. Toprağı ve mülkiyeti kutsadığı gibi, emeği ve paylaşımı da kutsar.

Romanda “onlar da insan” sözü Kızıлтаşlı Bekir’in ağzından söylenmiştir. Bekir, evine, toprağına aşık bir insandır. Bu aşk o kadar geniştir ki ineği Macic’e, arabasına koştuğu ata ve Rusya’nın içlerinden iş bulmak için Kızıлтаş’a gelen İvan ile İvan’ın babası Kala Mala’ya da yer vardır orada. Bekir köylülerin itirazlarına rağmen, İvan ve babasını Tanrı misafiri olarak görür, onlara iş verir; ne de olsa onlar da insandır ve “insanı insanlıkla karşılamak gerekir” (s. 68). Ancak bu iki Rus’un köye gelmesiyle Bekir’in yaşantısında ve köyde uğursuzluklar baş gösterecektir (s. 107).

Romanın ilk sayfasında Bekir’in toprak aşkı ve huzur dolu yaşamı şu sözlerle dile getirilir: “*Tarladan, bağdan gelen paranın tadı başkadır, başka! Yorgun argın sete uzanırsın, malını mahsulünü düşünür; rüyanda tarlanı, bağını, bostanını görürsün. Toprağın yoksa ne görürsün*” (Dağcı, 2006: 7)². Bekir için toprak, “mübarektir”. Sadece toprak değil, köyünün taşı, kayası da kutsaldır. Her bir kayanın bir adı ve bu adı aldığı bir hikâyesi vardır (s. 9). Bekir’deki bu toprak sevgisi üç aşağı beş yukarı bütün Kızıлтаşlılarda vardır. Onlar “*Toprağı görmek istiyor, binlerce yıldan beri bu toprağı görerek, toprağı basarak, elleriyle toprağı tutarak yaşıyorlardı. Toprak onları kırıp eziyor, onlara binbir türlü meşakkatler çektiriyor, onları öldürüyor, ama onlar gene de her şeyden çok, kendilerinden çok toprağı seviyorlardı. Onları bu topraktan ayıracak hiçbir kuvvet yoktu. Bin yıllardan beri yaşayageldikleri bu toprakta yaşayacaklardı...*” (s. 16).

Her şeyin hikâyesi olur da Bekir’in evinin bir kişiliği, bir hikâyesi olmaz mı? Evine olan duygularını şöyle dile getirir: “*Dedemin evisin sen. Babam, dedem senin duvarlarının arasında doğdu. Ninelerimiz beşiklerimizde başında ninni söylediler. Ben, yalnızlıklar, sessizlikler içinde bırakır mıyım seni. Bekle evim, bekle biraz daha! Zamanı gelsin, göreceksin, odalarında, kerevetlerinde, minderlerinde, sofanda, bahçende torunlarım koşuşacak...*” (s. 22).

2 *Onlar da İnsandı* romanına yapılan sonraki atıflarda sadece sayfa numarası belirtilecektir.

Bekir için toprağı ve evi mübarek; yani kutsaldır. “*Kutsiyet, Tanrısallığın yüklemidir. Kelime kökü ‘ayrı tutmak’ anlamına gelir. Peki, ne yapılmalıdır? Yapacağınız her kozmolojik soruşturmaya, güç ve tehlike ilkelerini araştırmakla başlamanız gerekir... Tanrı'nın inayeti toprağı insanın yaşamasına olanaklı hâle getirir. Tanrı inayeti, esasen, insanın işlerinin görülebileceğı düzeni kurar*” (Douglas, 2007: 72). Bekir, bir yandan insan olarak İvan ve babasına yardımcı olması gerektiğini düşünür, diğer yandan kutsal kabul ettiğı evini ve toprağını saf tutması gerektiğini... Bu durum bize “yabancı” veya genel olarak insanlık hakkında ne düşündüğümüzün değil, onlarla karşılaştığımızda nasıl davrandığımızın daha önemli olduğunu gösterir. Levi-Strauss (2012: 87)'un ifade ettiğı gibi, “*insan kendi doğasını, soyut bir insanlık içinde değil, zaman ve mekâna göre farklılık gösteren geleneksel kültürler içinde hayata geçirir*”. İvan ve babasıyla karşılaşması, Bekir'in ilkelerine bağlılığını, insanlığını sorgulama sürecini de başlatmış olur.

Son zamanlarda Bekir'in toprağını tehdit eden üç şey ortaya çıkmıştır. *Birincisi*, iki-üç saatte bir geçen otomobillerin şosede kaldırdığı tozlar üzüm ve incir yapraklarına sinmeye başlamıştır (s. 8, 33). *İkincisi*, “komalizma” diye bir şey duymaya başlamıştır (s. 28). Komünizm gençlere cazip gibi görünse de yaşlılar dışarıdan gelen her şey gibi buna da endişe ile bakmaktadır. Endişeleri komünizm aracılığı ile Ruslaştırılmaları ve/veya topraklarının Rusların eline geçme ihtimalinden kaynaklanır. Bekir'in toprağı, ata toprağıdır, ata toprağı “ne alınır ne de verilir” (s. 61). “Binlerce sene evvel bu toprak bu insanlara sanki Tanrı tarafından üleştirilmiştir” (s. 34). *Üçüncüsü* çocuklar, gençler köy yaşantısı ile şehir yaşantısını kıyaslayıp, anne-babalarına şehir yaşantısının üstünlüklerini anlatmaya başlamışlardır. Bekir'in kızı Ayşe, babasını şehre taşınmaya ikna etmeye çalıştığında şu cevabı alır: “Kızım, hiç toprak bırakılır mı? Toprağı verdiğı zevki, saadeti, insana dünyada hiçbir şey veremez” (s. 46). Ayrıca köyden bazı çocuklar orta ve yüksek eğitim yapma arzusuna kapılmışlardır. Bunu sadece kendileri için düşünmezler; köyelerine, kendi insanlarına hizmet etme gibi gerekçeler öne sürerler. Çilingir'in Selim bu gençlerden biridir. Selim de babasından Ayşe'nin aldığı cevabı alır: “*Ulan, sen toprağın adamısın, insan toprağı bırakır da oturur mu mektepte*” (s. 282).

Kızıltaş köyüne iş için gelen İvan, bir süre sonra komünizmin öncü kuvveti gibi davranmaya başlar. Gurzuf ile Akmesit arasındaki yol kısaltılıp genişletilecektir; köyden at, araba ve insan toplanır bunun için (s. 172). Başlarına İvan verilir. Köy meydanında komünist partinin toprağı kişilerin mülkiyetinden alarak kolhoza vereceğı anlatılır; İvan'ın tehdit dolu bakışları köylülerin üzerindedir. Bekir İvan ile babasını toprak içinde, bitkin hâlde ilk gördüğünde “Allah'ım, insanlara yurt yoksulluğu gösterme” diye dua etmişti (s. 69). Ama Bekir'in tarlasında iş verdiğı, evinin kapısını açtığı İvan ve babası, daha ilk akşamdan Kızıltaş'ı yurt edinme, köy mezarlığını besleyecekleri domuzlar için otlığa çevirme hayalleri kurmaya başlar (s. 82-3).

Bir gün köye siyah meşin ceketli topograflar gelir. Bekir'in tarlasının yukarı-sındaki Kuşkaya'yı ölçüp biçerler. Bekir, dakikalarca kımıldamadan bir makinenin deliğinden bakan topografların ne yaptıklarını anlayamaz, sonra "sihirbaz" olduklarına karar verir. Topograflar, Yalta-Akmescit yolunu kısaltmak için, Kuşkaya'yı Bekir'in tarlasına devireceklerini, tarlanın yarısının taşla kaplanacağını söylerler (s. 125). Bekir dünya kuralları hep orada olduğuna inandığı kayanın devrilebileceğine inanmaz, inanmak istemez. "Bak nasıl durur orada aslan gibi. Vallahi bin kişi bin yerinden zincir vurup çekseler bir taşçıyı bile koparamazlar" (s. 280). Ancak Bekir'in içine kurt düşmüştür; o günden sonra kiminle üç beş dakika sohbet etse Rusların Kuşkaya'yı devirecek bir teknolojiye sahip olup olmadığını sorar. Kimi kayanın devrilebileceğini söyler, kimi devrilemeyeceğini. Bekir bir gün pazara giderken, şosede çalışan büyük iş makinelerini görür. Makineler çamları, servileri köklerinden söküp, tepeleri devirmektedir. Bekir'in yurduna "canavar" girmiştir. O, yıllardır geçtiği toprakları tanımakta zorlanır, makinelerin üzerindeki insan mı yoksa şeytan mı olduğuna bir türlü karar veremez. Yol çalışması için Kızıлтаş'tan adam toplanır, yol çalışmasından kaçanlar için köyün yakınlarına bir mahpushane yapılır. Mahpushane, bir de kolhoza girmek istemeyenler içindir. Bir iki ay içinde köyden geçen şose Kızıлтаşlıların hiç düşünemedikleri kadar canlı, gürültülü ve tozlu hâle gelir. Çalışmalar, yolun asfaltlanmasıyla tamamlanacaktır. Bu daha az gürültü ve daha az toz demektir, ancak daha fazla yabancı Kızıлтаş'a akın edeceği de açıkça görünmektedir. Köyün sokaklarında otomobilin çocuk teptiği günler gelecektir (s. 233-6). İvan, "mal hükümetin, araba hükümetin, her şey hükümetin olacak" diyerek köylülere korku salmaya başlamıştır. Köy mezarlığının kısa süre sonra kaldırılacağını söyler köylülere. Böylece Rusların Kızıлтаşlıları köylerinden silip süpürme niyetini açığa çıkarmıştır (s. 243).

Bu gelişmelere en milliyetçi tepkiyi Battal'ın Enver verir. Ona göre, yoldaki hummalı çalışma, Rusların Kırım Tatarlarının topraklarını ele geçirme arzusunu ortaya koymaktadır. Öyleyse Kızıлтаşlıların, Gurzufuların, Kırmılıların bilinçlenmesi gerekir: "*Bu toprak, iki gözüm, bu toprak, senelerden beri Nikola'nın boğazında bir kemik gibi durdu. Senelerden beri yutkundu yutamadı. Ama biz böyle sırt üstü yatıp da 'belayı da Tanrı verdi, bereketi de' dersek, söyledim, yine de söylerim, o bu toprağı yutacaktır. Komünizmanın Nikola'sı gelecek bu toprağı yutacaktır. Bizi evlerimizden atacak, topraklarımızı, bağlarımızı, bahçelerimizi evlerimizden alacaktır*" (s. 183). Battalın Enver, İvan'ın köy mezarlığı hakkında söylediklerine sert tepki gösterir. Bunun üzerine askerler köyü sarar. Dağa kaçanlar kurtulur, kaçamayanlar mahpushaneye götürülür.

Gençler köylerinde olup bitenlere farklı bir yorum getirir. Gördüklerini Rus-Tatar çatışmasına bağlamazlar. Sorun değişen dünyaya, uygarlığa ayak uydurup uyduramama sorunudur. Kim uygarlığa sahip olursa, güçlü odur. Eğitimli olan-

ların cahil kalanlara hükmetmesi için doğasından kaynaklanır. Eğer Kızıltaşlıların kötülüklerden kurtulma gibi bir niyetleri varsa, başka çaresi yok, çocuklarını okutacaklardır. Bu düşünceler en açık biçimde Çilingirin Selim'in ağzından ortaya konulur: “*Kendiniz okumadınız, bizi de okutmadınız. İstedim babamdan beni Yalta mektebine vermesini... Siz evvelce okuyup bizi de okutsaydınız bugün o yolu Ruslar değil biz yapardık. Asfaltı da biz döşer, otomobile de biz binerdik... Şoseye asfaltı biz döşerdik, köylünün tarlasına toprağı devirmezdik*” (s. 281-2).

Bekir'in salt “insan” sıfatından dolayı iş verdiği, evine aldığı İvan, çok geçmeden bu sıfattan ne kadar uzak olduğunu gösterecektir; Bekir'in on altı yaşındaki kızı Ayşe'nin namusunu kirletmeye kalkışır. Bekir İvan'ı evden kovacağı yerde, kızını evlendirerek evden/İvan'dan uzaklaştırır. İvan Bekir'in atını uçurumdan yuvarlayarak öldürür (s. 272). Şosedeki çalışmalar Kızıltaş'a yaklaştıkça, İvan'ın azgınlıkları daha da artar. İvan, Bekir'in ahırına domuz getirir. Battalın Enver domuzu vurup, İvan'ı kovar (s.363).

Bekir İvan'ın eve domuz getirişinin kahrını dindirmek için ertesi gün toprağına/tarlasına gider. Tarla, onun yurdudur, dert ortağıdır: “*Ve işte Tarla! Tarladan gelen ılık muhabbet, sükûn, rahatlık, yavaş yavaş Bekir'in içine sokuluyor, dünden beri sımsıkı kapalı ruhunu söküyor, parçalıyor, kalbini ve yüzünü yumuşatıyordu. Tarla! Babasının, dedesinin toprağı! Bekir'in tarlası*” (s. 372). O, tarlasına yaklaşıırken, Kuşkaya'nın etrafında meşin ceketli, kara şapkalı adamlar görülür. Adamlar uzaktan seslenerek Bekir'e tarlasına yaklaşmamasını söyler. Bekir, “*Çıkmam, bu topraktan çıkmam! Bütün Rus ordusu gelse, üzerimden geçse, kemiklerimi kırsa, etimi, beynimi paramparça etse çıkmam bu topraktan*” diye direnir (s. 375). Kuşkaya patlatılır. Bekir ve Bekir'in tarlası kaya parçalarının altında kalır (s. 376). Bekir, toprağı/tarlası/yurdu ile birlikte yok olmuştur. Bir süre sonra Bekir'in evi Rusların köydeki karargâhına dönüşür. “*Yol saçlarını Esmâ! Isır evini temizleyen, evine bakan ellerini; yak tutuştur ciğerini, Esmâ. Sürüklen yollarda, el eşiklerinde*” (s. 381). Bu sözler, Bekir'in karısının feryadıdır.

İdeolojinin, komünizmin ve modernliğin sesi Kızıltaş'ta daha gür çıkar. Parti görevlileri, sık sık köylüleri meydana toplayıp, nutuk atar: “*Toprak iyi sürülmüyor; ekinlere, tütünlere, üzümlere iyi bakılmıyor. Niçin? Çünkü birlik yok, çünkü topluluk yok! Komünist Partisi ile arada sıkı bir bağ yok! Çünkü köylerde makine yok!.. Artık Kızıltaş'ta eski zaman karanlığı, eski beylerin at oynattığı günler geçti. Şimdiden sonra biz de sosyalizme sarılacağız, artık biz de Kızıltaş'ta bir kolhoz kuracağız*” (s. 389). Kolhoz, demek toprağı devlete, yani Ruslara vermek demektir. Kızıltaşlılar o güne kadar kendilerinin olarak gördüğü toprağı, giderek Türk ve Tatar ulusunun yurdu olarak görmeye başlamıştır (s. 391).

Bekir'in ölümünden sonra, *Onlar da İnsandı*'nin kalan sayfaları Enver'in ulusal yurt duygusu etrafındaki var olma arayışlarına ayrılmıştır. İlkelerin, geleceğin ve kapalı/dar yurt anlayışının adamı yerini, çağının politik dilini kavrayan adamına bırakmıştır. Kızıлтаş'ın evlerini, halkını korkunç bir sessizliğin esir aldığı günlere gelinmiştir (s. 411). Enver, komşu Değirmen köylülerin Ruslar tarafından sürgüne gönderildiğini öğrendiğinde kendini “pençesiz, tırnaksız, dişsiz bir Türk” gibi hisseder (s. 399), ama kararludur; direnecektir.

Yukarıda Bekir'in ölümünden sonra Rusların onun evini karargâha çevirdiklerinden söz etmiştik. Bekir'in kızı Ayşe çocuğunu babasının evinde doğurmak ister. Bu mümkün olmadığı için geceleyin evin altında bulunan ahırda doğurur Alim'i (Alim, Çar'a karşı savaşmış Kırım'ın efsanevi kahramanlarından birinin adıdır). Ayşe, Alim'i Selim'e verir (s. 443). Selim sürgüne gönderilmek veya mahpushaneye götürülmek istendiği için kaçak yaşayan Kızıлтаşlı delikanlılardan biridir. O, zamanın dilini kavramış; Kızıлтаş'ın modernliğe en yakın duran yüzüdür. Okumak istemesine rağmen babası onu modern okullara göndermeyip, kendisi gibi köylü olmasını istemiştir. Selim, dünyaya gözlerini yeni açmış Alim'e söyle seslenir: “Ben seni adam edeceğim, okutacağım! Rusça öğren, Fransızca öğren, Almanca öğren! Yaz, çiz, oku! Şoseye asfalt döşeyen o Ruslar gibi”. Selim'e göre Kızıлтаş'ın başına gelenler, Rusların Tatarlardan/Türklerden modernleşme alanında daha ilerde olmalarından kaynaklanmaktadır (s. 444).

Selim, Alim'le birlikte köyden kaçıp da Alim'in alnına güneşin ilk şavkımaları dokunduğunda, asker dolu kamyonlar Kızıлтаş'a girer. Bir anda “cehennemden gelmiş şeytanlar” her tarafı sarar, ardından tüfek sesleri köyü cehenneme çevirir. Yaşlılar, kadınlar Enver'e kaçması için yalvarır. “Kaçmam” der Enver. “Kaçmam! Yeter artık, yeter! Ne zamandır kaçtık, yurdu terk ettik...” (s. 447). Enver son mermisi bitene kadar savunur evini. Sonra kaçmak için ahırdan atını alır. Ahırdan çıktığında Rus askerleri ile burun buruna gelir. İvan'ın teslim ol çağrısına, Enver “Hayır” cevabını verir. “*Ben ahırdan ellerimi kaldırmak için çıkmadım, senin önünde diz çökmek için çıkmadım, ölmek için çıktım, toprağıma kapanmak için çıktım*” onun son sözleridir. İvan'ın bir işaretiyle askerler Enver'e ve evine ateş açar. Enver'in son nefesinin sıcaklığı çatırdayan evinden çıkan toza dumana karışır (s. 448-9). Ruslar Enver'in evine girememiştir. Roman, Bekir'in karısı Esmâ'nın sözleriyle biter: “*Tanrım, sen bize Enver gibi kocalar ver! Bu yurda, bu millete Enver gibi sağlam, kuvvetli, korkmaz, yılmaz çocuklar doğuralım*” (s. 449). Bu sözle Dağcı, Kızıлтаş'ın dramının yok olmaya karşı direnen bir ulusun dramından bir kesit olduğunu bir kez daha vurgulamak istemiştir.

Bekir: Romanda dinsel, mistik bir karakterdir. Adını İslamın ilk halifesi Ebu Bekir'den almış olduğunu düşünüyorum. Yerel, geleneksel ve ilkeseldir. Yapmış olduğu muhakemelerdeki nihai kararı hep insaniyet doğrultusunda olmuştur. Sahip olduğu ilkesellik, başkalarından gelebilecek zararı görmesini önler. Bekir'in ölümü çok hazindir. Ruslar Kuşkaya'yı dinamitlerle patlatır ve Bekir kaya parçalarının altında kalır. Son nefesi ile toprağının sıcaklığı birbirine karışmıştır. Dağcı, onun kanını tarlasına/toprağına/yurduna karıştırarak Bekir'e bir iyilik yapmıştır. Diğer taraftan Bekir'in kaya parçalarının altında kalmış bedeni, yerel, geleneksel ve ilkesel olanın güç karşısında ayakta kalamayışını sembolize etmektedir.

Enver: Romanda politik bir karakterdir. Adını Enver Paşa'dan almış olduğunu düşünebiliriz. Pragmatiktir. Çağının adamıdır. Modernliğin dönüştürücü potansiyelinin farkındadır. Rusların Kuşkaya'yı Bekir'in tarlasına devirebileceğini kesin olarak ilk o söyler. Rusların topraklarını ele geçirme kararlılığını görünce kendini silahlı mücadeleye hazırlar. Nihayet onu evinden çıkarmaya gelen askerlerle çatışarak ölür. Enver ölümü ile tüm Tatarlara ve Türklere bir mesaj göndermektedir.

Selim: Kızıлтаş köyünün sosyopolitik meseleleri anlama aşamasındaki son kuşağındandır. Selim'in ismini Kırımli Mengli Giray'ın kızı Ayşe Hafsa Sultan'la evli olan Yavuz Sultan Selim'den almış olduğunu sanıyorum. Kızıлтаş'ın modernliğe açılmak isteyen yüzü olan Selim, *Onlar da İnsandı*'nın devamı niteliğindeki *O Topraklar Bizimdi* romanının ana karakteridir. Kızıлтаşlı Selim izini kaybettirip, kimliğini gizleyerek Komünist Parti içinde bir saygınlık kazanıp, bir Türk köyü olan Çukurca'da kolhoz reisi olur. Selim'in makine sesine bir hayranlığı vardır. Makine demek bereket demektir, Çukurca'nın kalkınması demektir. II. Dünya Savaşı'nda cepheye gönderilen Selim, yokluğunda Rusların Çukurcalılara zulmettiğini öğrenir. Bundan sonra Selim modernite yolunda yükselişinin öz-kimliğinden ödünler vermekle mümkün olduğunu görüp, derin çelişkiler yaşayacaktır (Dağcı, 2007).

Bekir, Enver ve Selim, üçü de *Onlar da İnsandı*'da pozitif karakter olarak karşımıza çıkıyor. Romanda üç karakter arasında keskin zıtlıkların oluşturulmaması, her üçünün de Cengiz Dağcı'nın sesi olduğunu düşündürüyor. Bu karakterler üzerinden Dağcı, iç çelişkilerini yansıtıyor olmalı. Tehlikelerin çeşitli ve büyük olduğu zamanlarda bireyler, hayatlarını felce uğratmamak için endişe(ler) karşısında seçici olmak zorundadır (Douglas, 2007: 20). Dağcı, insanlığın kaybolması, komünist görünümü Rus yayımlıcağı ve modernliğin dönüştürücü tehlikeleri karşısında duyduğu kişisel endişeyi üç karakter arasında paylaştırmıştır. Karakterlerin hayata, sorunlara bakışındaki odaklanmalar farklı olsa da ortak değerlere sahip oldukları açıktır. Bekir'in toprak sevgisi ve küçük ölçekli yurt sevgisi, basit bir muhakemeyle Enver'in ulusal ölçekli yurt sevgisine dönüşebilir (Arslan, 1995: 1347).

Dağcı, yurdundan ne kadar uzaklaşırsa ya da uzakta yaşadığı yıllar ne kadar

artarsa yurduna duyduğu özlem de o derece artar. Yok olmaya yüz tutmuş Gurzuf-
ların, Kızıлтаşların kendi iç bütünlüklerini ve farklılıklarını daha iyi görür. O, “yok
olmaya yüz tutmuş dünyanın bütünlüğünü belli bir bölgeden gören, romantik gez-
gindir”. Diğer nostalji yazarları gibi o da “yerli değildir, aksine her zaman için yerel
ile evrenseli dolayımlayan yerinden olmuş insandır” (Boym, 2009: 38). Bu neden-
le, bugüne kadar yapılmış olan yüzeysel Dağcı okumalarının yerini, bundan böyle
onun romanlarındaki farklı seslere, çelişkilere, cevapsız kalmış sorulara bırakma-
sı gerektiğini söyleyebiliriz. Dağcı, Kızıлтаş’ın, Gurzuf’un olduğu kadar Kırım’ın
da sesidir; bir halkın sesi olduğu kadar insanlığın da sesidir; Bekir’in, Enver’in,
Selim’in ve Regina’nın sesi.

Kaynakça

- Arslan, Fatih (1995), “Cengiz Dağcı’nın Onlar da İnsandı Romanı”, *Türk Dili*, sayı: 528, s. 1346-1349.
- Boym, Svetlana (2009), *Nostaljinin Geleceği*, çev.: F. B. Aydar, İstanbul, Metis Yayınları.
- Çonoğlu, Salim (2012), “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık”, *Karadeniz*, sayı: 13, s. 11-25.
- Dağcı, Cengiz (1997), “Gurzuf ve Kızıлтаş”, *Emel*, sayı: 218, s. 6-11. <http://www.cengizdagci.org/tr/dagci-bibliyografya>
- _____ (2006), *Onlar da İnsandı*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- _____ (2007), *O Topraklar Bizimdi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Douglas, Mary (2007), *Saflık ve Tehlike*, çev.: E. Ayhan, İstanbul, Metis Yayınları.
- Ercilasun, Bilge (2012), “Savaş Romanı ve Cengiz Dağcı”, *Kardeş Kalemler*, sayı: 70.
- Levi-Strauss, Claude (2012), *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*, çev.: A. Terzi, İstanbul, Metis Yayınları.
- Said, Edward (2004), *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, çev.: T. Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Şahin, İbrahim (1996), *Cengiz Dağcı’nın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.